

Maria Biolik

"Językowo-kulturowy obraz świata społeczności wiejskiej utrwalony w przezwiskach i przydomkach : na przykładzie nieoficjalnych antroponimów mieszkańców Zagórza i wsi okolicznych w powiecie chrzanowskim", Beata Ziajka, Kraków 2014 : [recenzja]

Prace Językoznawcze 18/2, 175-179

2016

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

RECENZJE, OMÓWIENIA, SPRAWOZDANIA, KOMUNIKATY

Beata Ziajka: *Językowo-kulturowy obraz świata społeczności wiejskiej utrwalony w przezwiskach i przydomkach (na przykładzie nieoficjalnych antroponimów mieszkańców Zagórza i wsi okolicznych w powiecie chrzanowskim)*. Kraków 2014, ss. 466

Książka Beaty Ziajki zawiera trzy podstawowe części, ważne z punktu widzenia badacza, któremu nie jest obca problematyka współczesnej lingwistyki. Pierwsza to właściwa monografia opisująca obraz świata mieszkańców wsi na podstawie antroponimów nieoficjalnych (s. 11–346), druga to bardzo obszerna bibliografia, grupująca literaturę z zakresu antroponomii, etnolingwistyki, antropologii kulturowej i kognitywnej, semantyki, leksykologii, gramatyki i językoznawstwa ogólnego (s. 349–403). Już zestawienie i wykorzystanie tak obszernej bibliografii zasługuje na to, by książkę Beaty Ziajki uznać za interesującą i wartą polecenia badaczom przygotowującym rozprawy doktorskie i habilitacyjne. Trzecia część książki obejmuje materiał badawczy (s. 407–466). Jest to poprzedzony obszernym wstępem słownik przezwisk i przydomków zebranych przez Autorkę monografii w latach 2004–2010 na potrzeby przygotowywanej rozprawy doktorskiej. Analizie poddano jedynie 813 jednostek leksykalnych, ale wszystkie zostały opisane zgodnie z przyjętym modelem analizy i przy wykorzystaniu współczesnego dorobku badawczego. Materiał badawczy został zebrany we wsi Zagórze i wsiach okolicznych, ułożony w porządku alfabetycznym, zlokalizowany, wyjaśniony pod względem semantyczno-motywacyjnym i strukturalno-gramatycznym. Podano zapisy gwarowe nazw oraz obszerne często cytaty wskazujące na strukturę nazwy i jej etymologię. Przytoczono znaczenie wyrazów motywujących antroponimy, wykorzystując słowniki ogólne i gwarowe polszczyzny.

Zasadnicza część książki jest monografią ukazującą językowo-kulturowy obraz świata społeczności wiejskiej utrwalony w antroponimach nieoficjalnych używanych przez mieszkańców. Jak w każdej monografii i tu zastosowano trójdzielny podział treści, pomimo że Autorka numeruje poszczególne fragmenty kolejno od I do X. W części wstępnej, wprowadzającej do tematu, znajdujemy informacje dotyczące etnolingwistyki jako dziedziny językoznawstwa, określenie przedmiotu badań, jego celu i przyjętych założeń metodologicznych. Scharakteryzowano także teren badawczy oraz szczegółowo

omówiono mowę mieszkańców, przedstawiono gwarowy system wokaliczny oraz wyróżniające się w mowie mieszkańców cechy fleksyjne.

Do wstępu zaliczyć wypada także rozdziały teoretyczne od V do VII (s. 37–109). Tworzą one spójną całość obejmującą wiadomości dotyczące stanu badań, a jednocześnie uzasadnienie stosowanej terminologii. W rozdziale piątym przytoczono poglądy badaczy na temat wzajemnego stosunku nazw własnych i wyrazów pospolitych, podjęto problem znaczenia nazw własnych i gramatyki onomastycznej, w rozdziale szóstym analizie poddano terminy: przezwisko i przydomek. Oba te leksemy ukazano w ujęciu historycznym na podstawie poświadczeń zaczerpniętych ze słowników i drukowanych prac badawczych, określono ich zakres pojęciowy oraz przedstawiono stan badań na podstawie wyboru licznych prac opisujących przezwiska i przydomki ludowe używane we wsiach leżących w różnych regionach Polski, ale uwzględniono również prace opisujące przezwiska używane w socjolektach. Na uwagę czytelników zasługują w rozdziale szóstym ustalenia w zakresie klasyfikacji przezwisk i przydomków w polskich pracach onomastycznych, uwagi o bazie leksykalnej przezwisk i zawartych w nich wykładnikach ekspresywności.

Rozdział siódmy, zaliczony przeze mnie do wstępnych rozdziałów teoretycznych, nawiązuje swoją nazwą: „Językowo-kulturowy obraz świata” bezpośrednio do tytułu monografii. Badaczka przedstawia w nim teorię językoznawstwa kognitywnego w podrozdziałach: 1. Język w ujęciu kognitywnym, 2. Pojęcie językowego obrazu świata, 3. Stan badań nad językowym obrazem świata, 4. Językowo-kulturowy obraz świata społeczności wiejskiej. Mogłoby się wydawać, że ta ostatnia część siódmego rozdziału będzie powieleniem tematyki opisywanej w monografii, ale tak nie jest, bowiem przedstawiono w nim językowo-kulturowy obraz świata społeczności wiejskiej, ale w dotychczasowej literaturze badawczej.

Najważniejszy w opisywanej monografii jest rozdział ósmy o nazwie: „Kategoryzacja zebranego materiału onimicznego”. Opisano w nim typologię zebranych nazw własnych, realizowaną w dalszych fragmentach monografii. Po krótkich uwagach wstępnych uzasadniających kategoryzację materiału badawczego według metody pól znaczeniowych przedstawiono przyjętą typologię grupującą zebrane antroponimy nieoficjalne według pięciu głównych pól semantycznych. Są to pola noszące nazwy ogólne: rodzina i dom, wspólnota pozarodzinna, praca, zachowania społeczne, wygląd zewnętrzny. W obrębie każdego z pól znaczeniowych wydzielono bardziej szczegółowe klasy, do których przypisano przezwiska i przydomki stanowiące egzemplifikację problemu.

Rozdział dziewiąty: „Językowo-kulturowy obraz świata utrwalony w zebranych przezwiskach i przydomkach” to główna część pracy, jej „rozwinięcie” i analiza problemu badawczego. W nazwie rozdziału zupełnie niepotrzebnie powielono nazwę monografii, uznając przedstawione wyżej nazwy pól znaczeniowych za jej podrozdziały. Tymczasem czytelnik oczekiwał nazw typu: Językowo-kulturowy obraz rodziny i domu w zebranych przezwiskach i przydomkach..., Językowo-kulturowy obraz wspólnoty pozarodzinnej w zebranych przezwiskach i przydomkach... itd.

Budowa każdego z podrozdziałów ma charakter trójdzielny, stanowi całość kompozycyjną i semantyczną. Po krótkim wstępie następuje mniej lub bardziej rozbudowana część analityczna, a potem kończące ją podsumowanie. Ważnym elementem każdego podrozdziału są liczne cytacje i przytoczenia wskazujące na bardzo dobrą znajomość literatury i umiejętność jej praktycznego wybrania i wpisania we własny tekst oraz liczne przypisy i odsyłacze bibliograficzne. Między tytułem podrozdziału a jego pierwszym akapitem Autorka zamieszcza zapisane fonetycznie fragmenty wypowiedzi mieszkańców wsi związane tematycznie z tytułem.

W pierwszym podrozdziale analiza koncentruje się wokół utrwalonego w antroponimach kulturowego obrazu rodziny i domu. Na podstawie nazw wymienionych w rozdziale ósmym przedstawiono zagadnienia dotyczące rodziny, koncentrując się na:

- 1) przynależnościach rodzinnych, ukazujących patriarchalny model rodziny dominujący w środowiskach wiejskich. Podstawą analiz były przezwiska i przydomki o charakterze patronimicznym, matronimicznym i marytonimicznym;
- 2) rodzinie jako wspólnocie pochodzącej od tego samego przodka, ukazano tradycje imiennicze panujące w rodzinie, utrwalone w przezwiskach cechy wspólne rodziny, jak też stosunki między rodzeństwem;
- 3) panującej w rodzinie uczuciowości w sferze małżeńskiej i rodzicielskiej;
- 4) zawartej w przezwiskach seksualności oraz poświadczonych w oni-mach standardach etycznych zachowań erotyczno-seksualnych kobiet i mężczyzn;
- 5) agresji w rodzinie i zaniedbaniach rodziców w stosunku do dzieci;
- 6) wartościowaniu własnej rodziny.

W ostatnim fragmencie tego rozdziału ukazano językowo-kulturowe aspekty domu utrwalone w przezwiskach i przydomkach używanych na badanym terenie.

Z analizy materiału antroponimicznego wynika, że najbardziej ceniona w środowisku wiejskim jest rodzina przeciętna, która niczym się nie wyróżnia.

Podrozdział drugi o nazwie: „Wspólnota pozarodzinna” rozpoczyna wypowiedź 82-letniego mieszkańca na temat sprzedaży ziemi i osiedlania się we wsi ludności z miasta. Autorka omawia antroponimy, które włączają jednostkę do szerszej niż rodzina wspólnoty społecznej. W poszczególnych częściach podrozdziału omawia utrwalone w przezwiskach i przydomkach postrzeganie ludzi w kategoriach: tutejszy – nietutejszy, obcy, nieautochton, nowy we wsi, rdzenny mieszkaniec wsi, który na jakiś czas z niej wyjechał. Z uwidocznioną w onimach opozycją: swój – obcy wiąże się opozycja: katolik – niekatolik oraz mieszkaniec wsi – mieszkaniec miasta. W końcowym fragmencie tego podrozdziału Autorka monografii opisuje onimy zbiorowe w różnym stopniu nacechowane emocjonalnie, które współtworzą obraz wspólnoty wyróżniającej się jakąś cechą diagnostyczną.

Pole semantyczne *Praca* zawiera przezwiska i przydomki utrwalające obraz pracy w kulturze ludowej. We fragmencie pierwszym omówiono nazwy związane z wykonywanym zawodem, w drugim onimy zgrupowane wokół grupy semantycznej: *Wykonawca pracy* jako obiekt podlegający wartościowaniu. Analizy wskazują na afirmację w środowisku wiejskim ciężkiej pracy fizycznej, a szczególnie sakralizowanej pracy na roli.

W dalszej części monografii omówiono pole semantyczne: *Zachowania społeczne*. Analizie poddano przezwiska i przydomki rozpatrywane na trzech płaszczyznach, którym odpowiadają fragmenty podrozdziału opisujące język, zachowania jednostki w stosunku do członków wspólnoty pozarodzinnej oraz cechy pożądane i niepożądane w kontaktach społecznych.

Ostatni podrozdział obejmuje onimy zgrupowane w polu semantycznym: *Wygląd zewnętrzny*. Omówiono w nim przezwiska i przydomki zgrupowane wokół kategorii pojęciowych: tusza, wzrost, twarz i włosy, sposób poruszania się, uroda i witalność oraz strój. Antroponimy zaliczone do pola semantycznego *Wygląd zewnętrzny* tworzą liczną grupę, wskazując, że cechy człowieka percypowane wzrokowo stanowią ważny komponent kulturowego wizerunku mieszkańca wsi.

Analizę przezwisk i przydomków wykorzystanych do kreślenia językowo-kulturowego obrazu wsi kończy rozdział dziesiąty. Są to wnioski. Wynika z nich, że antroponimy nieoficjalne w środowiskach wiejskich pełnią funkcję identyfikacyjną. Przewiska wiejskie zawierają charakterystykę osoby nazywanej, ujawniają postawę twórcy nazwy i jego związek ze wspólnotą wiejską, ukazują, co jest ważne i wartościowe w środowisku. Autorka wykazała,

że w przezwiskach i przydomkach używanych w środowiskach wiejskich został utrwalony językowo-kulturowy obraz świata tej społeczności.

Książka Beaty Ziajki to praca bardzo interesująca. Przynosi wiele ciekawych informacji z zakresu etnolingwistyki, socjolingwistyki, językoznawstwa kulturowego i onomastyki. Należy zgodzić się z opinią Renaty Kucharzyk¹, że jest to praca bardzo wartościowa.

Maria Biolik, Olsztyn

Z wykładami w Katedrze Języka Polskiego. Seminaria lwowskie. Część druga

W dniach od 16 do 18 grudnia 2015 r. w Katedrze Języka Polskiego Lwowskiego Uniwersytetu Narodowego im. Iwana Franki odbyło się seminarium naukowe, podczas którego dwa referaty wygłosiła Renata Makarewicz z Instytutu Polonistyki i Logopedii Uniwersytetu Warmińsko-Mazurskiego w Olsztynie. W pierwszym wykładzie, który odbył się w siedzibie katedry, czyli w gmachu głównym uniwersytetu mieszczącym się przy ulicy Uniwersyteckiej 1, uczestniczyli studenci ostatnich roczników filologii polskiej oraz pracownicy uniwersytetu. Grono naukowe stanowili dyrektor katedry, prof. Ała Krawczuk, a także językoznawcy tej jednostki uniwersyteckiej, w tym m.in.: dr Krystyna Nikołajczuk, mgr Iryna Bundza, mgr Julia Sahata, mgr Oksana Łozynska, dr Oksana Ohoriłko. Wśród zaproszonych gości znalazły się także nauczycielki Lwowskiej Szkoły Średniej nr 24 z polskim językiem nauczania, potocznie zwanej „szkołą polską”, panie Tatiana Bagajewa i Weronika Abriaszwili.

Pierwszy z wygłoszonych referatów poświęcony była prezentacji wybranych problemów funkcjonowania językowego osób z dysleksją. Po ogólnym wprowadzeniu w zagadnienie specyficznych trudności w posługiwaniu się pisaną odmianą języka, dr Renata Makarewicz przedstawiła wyniki badań własnych (Makarewicz 2006) dotyczące składni współczesnego języka polskiego. Opis języka naturalnego ukazała w formie modelu, w którym umieściła jednostki tekstu w porządku linearnym. Prezentowała je w zależności od stopnia trudności, przechodząc od konkretnych jednostek tekstu do jednostek systemowych, bardziej abstrakcyjnych. Tekst został analizowany z zasto-

---

¹ R. Kucharzyk (rec.) (2015): *Beata Ziajka: Językowo-kulturowy obraz świata społeczności wiejskiej utrwalony w przezwiskach i przydomkach (na przykładzie nieoficjalnych antropimów mieszkańców Zagórza i wsi okolicznych w powiecie chrzanowskim)*. Kraków 2014. „Onomastica” LIX, s. 464–467.